

ABORDAREA COMPARATIVĂ A SISTEMELOR POLITICE DIN ȚĂRILE SOCIALISTE

Dorel Săndor

Dacă înțelegerea realității politice, a proceselor, practicilor și imaginilor corespunzătoare acestora reprezintă un factor indisolubil funcționalității și, mai cu seamă, dezvoltării structurilor politice, actualul interval istoric în evoluția țărilor socialiste se constituie ca un teren fertil de analiză atât în contextul confruntărilor de idei și, cu atât mai mult, în evoluția teoriei politice revoluționare. Joacă această înțelegere un rol semnificativ, mai cu seamă în stadii calitative noi, în producerea unui *curs socialist al dezvoltării* sau determinarea „ultimă instanță” a factorilor materiali acoperă pe deplin cerințele majore ale progresului social global? Dacă nu, este oare concludentă, activă și productivă în sens social această identificare fără înțelegerea adusă la zi a respectivei evoluții? Putem oare considera, deci, această înțelegere pregnantă și coerentă doar prin interpretarea materializării în particular a principiilor generale sau însăși evoluția obiectivă a realității poate, la rîndul ei, să genereze fapte, tendințe, soluții noi a căror evaluare, abordare sistematică să pună în evidență *dimensiuni semnificative*, uneori chiar de ordin general?

Faptul că analiza comparativă a sistemelor politice din țările socialiste se întemeiază, în primul rînd, pe transformări obiective în cadrul acestora, își găsește expresia și în structura specifică a metodologiei. Întrucît rostul metodologiei este de a face posibil demersul interpretării teoretice a unor fenomene și procese reale există o legătură indisolubilă între conținutul obiectiv, specific, structurilor social-politice analizate și cadrul sistematic al analizei. Observația cu caracter mai general făcută de Marx după care „orice știință ar fi inutilă dacă forma de manifestare și esența lucrurilor (subl. ns) ar coincide nemijlocit”¹, înțeleasă în planul istoricității sistemelor politice, conduce la ideea că cel puțin o parte din instrumentele teoretice necesare descifrării acestei „non-coincidente” trebuie să corespundă diferențelor calitative obiective între sisteme și procese politice. Nu doar cunoștințele dobîndite reflectă esența lucrurilor ci, într-o formă multimediată, însuși cadrul sistematic al analizei trebuie să surprindă deja elemente definitorii din structura latentă a sistemului studiat. Aceasta nu pentru a „orienta ideologic” sensul cunoașterii ci pentru a obține acea „priză” la realitate indispensabilă înțelegerii. Iată de ce, îndeosebi în științele sociale, metodologiile poartă în mod inerent dar și necesar „pecetea” stadiului real al dezvoltării „lucrurilor” (aici a sistemelor politice) analizate.

Această specificitate relativă a cadrului sistematic al analizei comparative în raport cu categoria de sisteme politice analizate explică și dificultățile, uneori sensurile deformante care rezultă prin aplicarea globală, mecanică a unor instrumente, noțiuni, strategii în analiza sistemelor politice din țări capitaliste dezvoltate la realități social-politice ce tin de structuri și procese din țări cu alte orientări sau nivele de dezvoltare.

Pe de altă parte, tocmai în planul analizei comparative, o confruntare permanentă (veritabilă „verificare independentă” a ipotezelor și instrumentelor analitice) a demersurilor aplicate în categorii diferite de sisteme politice contemporane constituie un referențial indispensabil.

Deși nu orice teorie cu privire la viața socială dispune sau poate „susține” o metodologie, în structura ei și în utilizarea fiecărei metodologii operează o serie întreagă de presupozii, ipoteze preliminare, postulate teoretice, prezentate sau recunoscute mai mult sau mai puțin explicit, uneori însă bine disimulate de cel care o revendică.

Postulatele analizei comparative a sistemelor politice din țările socialiste exprimă descompunerea abstractă a proceselor social-politice ca totalitate mobilă și concretă totodată. Prin aceasta, dimensiuni obiective ale structurii și dinamicii realității politice se regăsesc în mod complementar în însuși sensul metodologiei comparative.

K. Marx, *Capitalul* în: K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, Vol. 25, București, Edit. politică, 1973, p. 355.

Ele reprezintă de fapt însăși medierea necesară prin care realitatea obiectivă modelează structura demersului teoretic sau, altfel spus, intervalul specific în care se realizează acea „acordare a lungimii de undă” în care se realizează cunoașterea. Astfel ele indică pe de o parte caracterul analizabil al obiectului respectiv (în cazul nostru structurile și procesele politice din țările socialiste) și în același timp decupează cîmpul de fenomene predilecte pentru perspectiva comparativă. Punînd în lumină anumite caracteristici structurale sau dinamice ale realității social-politice ele circumscriu astfel o „schemă de analiză” relativ cuprinzătoare și capabilă totodată să producă propoziții necontradictorii și semnificative.

Aceste observații au și rostul de a preveni asupra a două denaturări posibile, care pînă acum s-au produs de altfel orice metodologie. Astfel tocmai datorită determinării obiective specifice a cîmpului și modalității de analiză, rezultă pe de o parte un contur distinct al domeniului, al nivelului de elaborare a enunțurilor, ca și al capacității lor de relevanță. Pe de altă parte, aceleași determinări impun ca dinamicii reale a structurilor obiective să-i corespundă o anumită mobilitate metodologică. Așadar, analiza comparativă trebuie considerată ca fiind complementară altor tipuri de abordare a sistemelor politice, altor ramuri ale științei politice contemporane. După cum este, de asemenea, important de subliniat că analiza *distinctă* a sistemelor politice în cadrul ei nu trebuie să ducă la înțelegerea *separată* a sensului acestora de celelalte subsisteme ale totalității pe care o reprezintă societatea socialistă în dinamica ei.

Iată de ce este indispensabilă considerarea faptului că postulatele își păstrează de-a lungul procesului de cunoaștere caracterul de ipoteze de analiză și nu trebuie în nici un caz considerate și utilizate ca niște concluzii exclusiviste sau „legi generale ale înțelegerii politicii în socialism”.

Postulatul variabilității

Semnificația obiectivă a acestui postulat decurge din faptul că posibilitățile de dezvoltare și funcționalitate caracteristice unui anumit tip istoric de sistem politic se realizează doar parțial în cadrul unui sistem politic real, dintr-o anumită țară și anume, în forme distincte, cu particularități și tendințe specifice în funcție de stadii diferite de dezvoltare. Explorarea acestei variabilități face, prin excelență, obiectul unei abordări comparative. Este vorba aici de o perspectivă oarecum diferită de aceea după care trăsături sau structuri „general valabile” se produc, reproduc și funcționează în forme „particulare” de la țară la țară.

Un fapt esențial în existența și dinamica sistemelor politice ține de însăși natura variabilă a structurilor politice, deși ele se manifestă în cadrul unor tendințe în esența lor similare. Astfel, pe de o parte, roluri și funcții ale acestor structuri se realizează în forme variate. Pe de altă parte, există, vor continua să existe și nu vor înceta să apară și în etapele următoare ale proceselor revoluționare din țările socialiste structuri și componente specifice care nu sînt „emananții” trăsăturilor generale, dar care joacă în situații date, și în etapa distincte, un rol considerabil în viața social-politică și care adesea își pun „pecetea” asupra configurației de ansamblu a sistemelor respective.

O tendință tipică pentru înțelegerea tradițională a politicii în socialism este aceea de a restringe în conformitate cu o schemă fixă mulțimea structurilor politice fundamentale, de a considera definitivă o anumită configurație generală. Prin raportare la aceasta, importante structuri, forme, modalități care datorită unor factori specifici au apărut ulterior sînt considerate secundare, accidentale sau simple deformări trecătoare. Or, adesea, tocmai acești factori care apar în etapele următoare, de obicei mai prielnice dezvoltării, aduc o contribuție majoră, uneori decisivă, la funcționarea și dezvoltarea noului ordin. Totodată, acestea prezintă un grad mai pronunțat de diversitate, iar unele din ele anticipează în forme actuale structurile social-politice ale unor etape superioare. De aceea este posibil ca în evoluția istorică să-și extindă domeniul de manifestare și rolul strategic.

O altă determinare ontologică inclusă în postulatul variabilității derivă din dezvoltarea inegală a țărilor socialiste, cu toate implicațiile pe care aceasta le are la nivelul structurilor politice. Această stare de fapt trebuie desigur înțeleasă în contextul evoluției istorice. Astfel o anumită semnificație o avea această diferențiere în primul an al declanșării proceselor revoluționare, îndeosebi cele care s-au inițiat în perioada postbelică, și stadiile actuale ale dezvoltării politice. O problemă semnificativă ar constitui-o, în acest context, însăși ritmul dezvoltării. După cum un conținut specific trebuie avut în vedere în perspectivă, în aprecierea orientărilor spre dezvoltare socialistă ale altor țări din „lumea a treia” ca și a unora din categoria celor avansate din punct de vedere economic.

Două tendințe negative par a se fi conturat în cadrul experienței globale a construirii socialismului în legătură cu această determinare obiectivă și ambele țin între altele și de ignorarea sau eludarea variabilității. Prima se referă la încercările de nivelare a caracteristicilor

dezvoltării politice prin practici uniformizante în cadrul unor forme de integrare politică internațională conform „logicii de bloc”. Efectul negativ a fost resimțit îndeosebi la nivelul unor structuri politice mai avansate, a unor ritmuri superioare de dezvoltare sau în obturarea unor tradiții democratice. A doua a vizat o anumită „modernizare politică” a unor țări mai puțin avansate prin impunerea „modelului unic”². Dacă avem în vedere că prin însăși situarea sa ontologică sistemul politic este un co-sistem în cadrul sistemului global, caracterul uniformizant al unor astfel de modelări exterioare suportă în timp confruntarea latentă sau manifestă a cerințelor specifice fiecărei societăți.

Deși omogenizarea internă constituie o dimensiune prioritară în dezvoltarea țărilor socialiste ea reprezintă un proces de lungă durată și nu în ultimul rând contradictoriu. Iată de ce conținutul și dinamica structurilor politice reflectă eterogenitatea relativă a unor componente sociale, economice, culturale care persistă, s-au reconstituit în unele sectoare sociale ori au apărut abia acum datorită acțiunii unor factori noi, uneori și ca urmare a unei serii de disfuncționalități³.

Influența tuturor acestora asupra sferei intereselor sociale, a producerii și reproducerii lor, efectul pe care îl au asupra profilului în schimbare a mai multor categorii sociale, efect care nu ocolește nici clasele fundamentale, este un factor important în sublinierea variabilității obiective a structurilor sociale și politice din țările socialiste. Reprezentarea politică sau limitarea acestei eterogenități, mediate în structurile politice, indică unul din principalele terenuri de manifestare a contradicțiilor sociale. Înțelegerea obiectivării lor la nivelul structurilor politice capătă treptat o pondere semnificativă în dinamica sistemelor politice respective.

Iată de ce analiza structurilor politice din perspectiva variabilității lor ține de descifrarea specificului acestora la nivelul concretului și face prin aceasta obiectul sociologiei politice. Deci nu printr-o „trinitate la general” care nu ar însemna aici decât eludarea conținutului efectiv, adică tocmai a elementelor prin care aceste structuri sînt funcționale ori se exprimă cerințele dezvoltării reale, ci, așa cum arăta și Marx, referindu-se la contradicții: „Definirea specificului lor înseamnă totdeauna explicarea lor”⁴.

O altă semnificație importantă a postulatului variabilității se referă la înțelegerea rolului alternativelor sociale în procesul dezvoltării. Capacitatea factorului politic, îndeosebi în contextul unui proces revoluționar, de a produce și reprezenta alternative reprezintă o caracteristică intrinsecă, un criteriu al identității politice, al manifestării autonome. De fapt, însăși elaborarea la nivel social a alternativelor, funcționarea adecvată a mecanismelor de adoptare a opțiunii politice constituie o componentă importantă, uneori decisivă în dezvoltarea factorului politic, în consolidarea sistemului în ansamblul lui. Nu întimplător istoria politică este marcată adesea de adoptarea și punerea în practică a unor documente politice majore (Constituții, Programe, Declarații de îndreptare ș.a.) acestea semnificând atît trecerea în stadii calitative noi, cît și capacitatea sistemului politic de a media transformări globale.

De altfel acest fapt se produce în contextul unei corelații generale cu privire la aceste „forțe de mijlocie care se nasc istoricește necesar în societate (instituții, ideologii etc.)”, care „cu cît devin mai dezvoltate, cu cît se perfecționează immanent corespunzător acestui fapt, cu atît mai mare este autonomia lor internă, care — fără a afecta dependența lor în ultimă instanță față de legile economice — influențează neînterupt practica, sporind astfel sub raport cantitativ și calitativ legăturile marcate de un caracter întimplător”⁵.

Nu este desigur aici vorba de „întimplător” în sens anarhic și nici de o adaptare pragmatică la conjunctură, ci de perceperea mai nuanțată, în structuri specifice, a existenței sociale în devenire, a posibilităților variate, eliberate prin revoluție. De aici o gamă mai largă de alternative și prin obiectivarea acestora, tendința unei reproduceri specifice a structurilor politice. În acest sens variabilitatea apare și ca un criteriu de maturizare a sistemului politic, a capacității de invenție socială și de materializare a noului, de a răspunde unui front larg de cerințe.

² „Inegalitățile flagrante din sistemul internațional actual generează pentru sistemul politic constrîngeri care limitează varietatea (subl. ns.) stărilor sistemului și deci sfera sau gama opțiunilor posibile în decizia politică”, O. Trăsnea, *Probleme de sociologie politică*, București, Edit. politică, 1975, p. 89.

³ „Structurile diferă de la un sistem politic la altul și suportă diferite modificări sub impactul diversilor factori — războiul, industrializarea, schimbări economice, noi aspirații și noi cerințe”. *Comparative Politics. Notes and Readings*, Edited by Roy C. Macridis and Bernard E. Brown, The Dorsey Press, 1972 (Political Analysis), p. 4.

⁴ K. Marx, *Bazele criticii economiei politice*, vol. I, București, Edit. politică, 1972, p. 44.

⁵ Georg Lukács, *Ontologia existenței sociale*, vol. I, Stadiul actual al problemei, București, Edit. politică, 1982, p. 371.

Postulatul integralității analizei

Prin determinările obiective pe care se întemeiază, acest postulat pune în evidență caracteristici importante ale domeniului analizei. Conform lui, semnificațiile generale ale sistemului politic în socialism trebuie construite prin confruntarea tuturor formelor existente în societățile socialiste contemporane, fără a pierde din vedere, atunci când este cazul, și alte componente (structuri, forțe, interese social-politice), chiar nesocialiste cu care acestea intră în raporturi obiective. Se pune astfel în valoare corelația între constituirea și maturizarea structurilor politice socialiste în spații geopolitice și situații concrete care exprimă corespunzător problematica și caracteristicile lumii contemporane în procesul cunoașterii esenței, a legilor generale a acestor structuri. Iată de ce abia prin luarea în considerare a tuturor experiențelor istorice legale de nouă ordine se poate constitui un demers teoretic cu adevărat materialist-dialectic, demers prin care să fie definite și înțelese nu doar trăsăturile generale, dar și intervalul mai larg al „diferențierilor obiective”, al distorsiunilor produse, ca și „cîmpul general al posibilului” asociat acestui tip istoric de sistem politic.

Este necesară aici o anumită delimitare de specificul analizelor pe baza corelației „general-particular”. Pentru aceasta, profunzimea în identificarea esențelor, de fapt o creștere a gradului de abstractizare a cunoștințelor, se realizează pe baza sărăcirii inerente a domeniului. Astfel, o mare clasă de fapte, fenomene, structuri, procese reale, fie că sînt doar presupuse, fie apar ca neesențiale pentru procesul cunoașterii. (De aici nu rezultă că n-ar fi însă semnificative pentru procesele istorice reale). Dar chiar și cele care rămîn în cîmpul analizei sînt considerate semnificative doar prin prisma raportării la nivelul general-abstract. Acest dublu reducționism (cu privire la domeniul real și cu privire la sfera semnificațiilor) pune teoria politică în fața unor dileme insolubile, mai cu seamă atunci cînd se instalează o anumită dependență exclusivă în raport cu această abordare. În „compensatie” raportarea directă (inerentă practicii politice) la realitatea social-politică rămîne pe seama „aplicării” generalului la particular, și atunci cînd o „schemă de cunoaștere” este identificată mecanic cu o „schemă de acțiune”; această raportare rămîne la discreția empirismului, și pragmatismului. Istoria politică a socialismului consemnează nu puține cazuri cînd maniere voluntarist-subiective au dominat această „polarizare” a raționalității politice. Fără a insista aici asupra limitelor inerente acestei corelații atunci cînd analiza se referă la structuri și procese politice, vom încerca în continuare să evidențiem faptul că abia cînd atinge un anumit grad de complexitate contradictorie domeniul analizei (ca obiect teoretic) devine revelator pentru cunoaștere. Așa după cum procesele sociale obiective nu sînt posibile decît în cadrul unor complexe, iar componentele lor concrete, „cum ar fi structura, modificarea structurii, direcția etc., sînt posibile doar în cadrul complexelor”⁶.

Abordarea sistemelor politice socialiste din perspectiva totalității realităților social-politice a societăților concrete în care ele se afirmă și funcționează se înscrie în contextul definit pe de o parte de istoricitatea procesului revoluționar, pe de altă parte de raportul obiectiv-subiectiv care guvernează acest proces. „Oamenii își făuresc ei înșiși istoria, dar și-o făuresc nu după bunul lor plac și în împrejurări alese de ei, ci în împrejurări date și moștenite din trecut”⁷. O iluzie necesară elaborărilor dogmatice a fixat sensul acestei idei a lui Marx la societățile pre-socialiste. Pe baza acestei evacuări s-a consolidat maniera de a analiza sistemul politic al societății socialiste ca ceva pur, o veritabilă autoanaliză solipsistă prin separarea oricăror forme ne-specifice lui, printr-o centrare pe un set strict delimitat de funcții abstracte. S-a pus astfel în paranteză tocmai semnificația reală a funcției sale transformatoare, specifică socialismului „ca perioadă de trecere”, mai mult, o perioadă care pentru majoritatea popoarelor respective a însemnat și o vastă operă de reconstrucție națională, deci tocmai acest ansamblu de confruntări cu o realitate complexă, impură, neomogenă. Diferențele importante, generate în condiții diverse și sub acțiunea unor factori modelatori cu un conținut și acțiuni determinate concret, de la țară la țară a dat acestei confruntări manifestări specifice și a produs prin aceasta structuri și modalități politice corespunzătoare. Abordarea unitară a tuturor acestor forme, a semnificațiilor adesea foarte diferite pe care le-au căpătat în timp structuri politice „în esență identice”, gama largă de tendințe generate în cadrul unor procese concrete și distincte, deci asumarea teoretică înțelegătoare a acestei varietăți, reprezintă o dimensiune esențială a înțelegerii științifice a politicului în socialism.

Este de asemenea necesar ca analiza politică să fie constituită în așa fel încît să fie capabilă să valorifice „din mers” experiența politică și în cadrul ei structuri, opțiuni, forme și metode inedite de organizare și conducere. Rămîne în permanență posibil ca apariția unor experiențe și structuri politice noi să ducă la transformări semnificative în înțelegerea sistemului politic în ansamblu, a unora din legile sale structurale ca și a caracteristicilor funcționale uzuale.

⁶ G. Lukács, op. cit., 1982, p. 362.

⁷ K. Marx, *Optprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în op. cit., vol. 8, București, Edit. politică, 1960, p. 119.

O dimensiune esențială a revoluției socialiste o constituie și faptul că în istoria politicului s-a trecut de la un anumit mod de generare și utilizare socială a structurilor politice la altul cu trăsături, legi și finalități care neagă și totodată depășesc sistemul anterior. Iată de ce anticiparea de către Marx sau Lenin a unor din trăsăturile generale a acestui nou mod de generare și funcționalitate politică nu se confundă cu realitatea social-politică produsă în cadrul său, iar aceasta a fost deja în bogăția notelor sale concrete, predicția teoretico-abstractă.

Din această perspectivă putem aprecia mai exact semnificația unor tendințe care s-au manifestat sau continuă să opereze în recunoașterea și valorificarea teoretică a fenomenelor și structurilor distincte în mai multe procese revoluționare. Una din acestea decurge din inversarea raportului între semnificația și procesele obiective. Astfel în loc de a construi semnificații generale pe baza analizei unitare a tuturor proceselor și a structurilor politice corespunzătoare lor, prin viziunea „modelului unitar”, o semnificație elaborată abstract (nu tot ceea ce este abstract este și teoretic) a fost „distribuită” unor procese concrete, adică unor roluri, și dincolo de deformarea înțelgerii în unele privințe s-a practicat o „modelare concretă” a respectivelor procese în conformitate cu imaginea standard.

A atunci când analiza a fost deschisă relativ la mai multe procese reale, un alt tip de deformări și-au făcut totuși locul, diminuând simțitor deplasarea spre o înțelegere nuanțată, deschisă, sistematică. Astfel, mulțimea reală a proceselor a fost redusă la cele care se desfășoară într-un anumit grup de țări, incluse conform acestei viziuni, obiectiv și subiectiv, într-o „comunitate” stil generis, celelalte țări sau procese fiind ignorate sau „puse” formal în afara procesului istoric al construirii socialismului. Prin această separație nejustificată analiza deși se desfășoară în bună măsură în real, pare instrumentată de fapt de intenția de a confirma în actualitate viziunea, pe care pretinde că o depășește.

În acest context este necesară distincția, pe care respectivele abordări o trec adesea sub tăcere, că termenul de *totalitate* se referă aici la o clasă de sensuri abordate unitar care decurg din realități distincte și deci aceasta nu presupune și nici nu trebuie utilizată pentru a legitima înțelegerea țărilor socialiste ca o „comunitate organică”.

Aceste delimitări și distincții au rolul de a contura mai clar specificul analizei comparative, a postulatului *integrabilității* care pune în evidență faptul că „trecură de la procesele particulare la procesul de ansamblu nu se realizează printr-o nouă abstractizare, așa cum am fi inclinați să credem conform obișnuințelor gândirii moderne ci, dimpotrivă, presupune o suprimare a anumitor limite ale abstracției, un început de apropiere de concretizarea totalității conceptuale”.

Postulatul izomorfismului

În conexiune cu cele anterioare, acest postulat înfrunghie specificul analizei comparative, prin valorificarea semnificației obiective a faptului că structuri, roluri, procese și practici politice produse în contexte naționale distincte sau în etape succesive ale proceselor sociale care se desfășoară în societățile socialiste, *sunt analizabile* prin referință la aceeași clasă de criterii, răspund unor cerințe și funcții care apar și se reproduc în conformitate cu același tip de determinism.

Dacă „postulatul variabilității” dezvăluie latura productivă a analizei comparative, măsura în care diversitatea reprezintă sursa aprofundării cunoașterii, „postulatul izomorfismului” pune în evidență „terenul” pe care aceasta este posibilă. Trebuie făcută precizarea că nu este vorba de compararea unor sisteme ce prezintă unele elemente identice și altele opuse; o separare netă între varietate și invarianță ar fi deformantă pentru înțelegere, cu atât mai mult cu cât analiza nu trebuie să rămână la nivelul formelor. „Postulatul izomorfismului” evidențiază existența unui mod istoric de generare și manifestare a structurilor politice care fac ca aceste structuri, procese, practici politice să fie în diversitatea lor obiectivă, *contextual solidare*¹⁰. Desfășurându-se cu predilecție la nivelul *explicit* și *divers* al vieții sociale, analiza comparativă se desfășoară, totodată, printr-o raportare permanentă la ceea ce este *implicit* și *latent*. Această ambivalență corespunde naturii obiective a structurilor politice, manifestarea ei este o condiție pentru a putea depăși bunăoară empirismul primar, pentru a converti aspectele cantitative, „de suprafață” în corelații calitative a căror semnificație să depășească imediatul. Fără a evita

¹⁰ Cf. L. P. Ilinski, B. A. Strasin, V. I. Iasreblov, *Politiceskaja sistema zarubejnih stran socialističeskoj Mejdunarodnie otrošenja*, Moskva, 1981.

¹¹ U. Lukács, *op. cit.*, 1982, p. 333.

¹² Claude Lévi-Strauss, *Analiza structurală*, București, Edit. politică, 1975, ... faptele acumulate nu vor avea valoare decât dacă țin toate de același tip” (p. 349). Subliniind dificultățile generate de specificitatea ce tinde spre individualitatea strictă a faptelor „ce fac obiectul analizei etnologice, autorul definește, prin contrast, un aspect important al „metodelor comparative”.

aspectele conjuncturale, analiza comparativă vizează dimensiunea lor *simptomatică*. Această „decodificare din mers”, în dinamica formelor și practicilor politice, este posibilă pe baza unui referențial cu acoperire obiectivă.

Care sînt deci principalii factori care în dinamica procesului revoluționar, odată cu funcțiile lor specifice fac posibilă această constituire izomorfă a structurilor politice socialiste? Care sînt dimensiunile reale ale acestei constituirii în contextul mai general al genezei societății socialiste în ansamblul ei? Ce semnificații au aceste procese în cadrul înțelegerii procesului istoric de afirmare a noii orînduiri? Sînt cîteva probleme de mare complexitate, dar în economia studiului de față ne vom limita la a indica unele corelații care definesc cîmpul analizei.

Astfel, cu privire la ansamblul factorilor modelatori un prim aspect este acela al afirmării lor *procesuale* și în acest sens o mare importanță o are însăși capacitatea societăților socialiste de a genera și a valorifica noi factori obiectivi ai dezvoltării social-politice.

După cum manifestarea concretă a rolului lor modelator este indisolubil legată de natura lor distinctă. Astfel acești factori determină anumite structuri politice și le conferă acestora un anumit rol în ansamblul sistemului politic atunci cînd apar ca *proces sociale* cum ar fi: lupta politică, socială și națională a clasei muncitoare în alianță cu celelalte categorii de oameni ai muncii, afirmarea națiunii ca un cadru obiectiv al dezvoltării noii orînduiri, afirmarea socialismului pe plan internațional ș.a. O altă categorie de determinări modelatoare derivă din acțiunea unor structuri fundamentale ale noii orînduiri, în interacțiunea lor cu sistemul politic în curs de constituire sau în funcționarea și evoluția sa ulterioară: relațiile economice și sociale socialiste, necesitatea adevărării structurilor politice la sarcinile procesului revoluționar, manifestarea independentă a intereselor naționale ș.a. După cum un rol distinct în geneza și funcționarea sistemelor politice din țările socialiste l-au jucat factori ce țin de *activitatea socială* prin valorificarea specifică a teoriei politice marxiste și aceasta în primul rînd la nivelul activității transformatoare a partidelor revoluționare.

Un rol aparte revine determinărilor modelatoare intrinseci sistemului politic și acestea țin în special de conținutul *mecanismelor puterii*, de efectul structural-funcțional al manifestării unor *principii generale* de organizare și conducere (centralismul democratic, autoconducere), precum și de efectul global, cu sens calitativ, al *sistemului de valori și norme* circumscrise de *cultura politică*¹¹ în curs de constituire a societății socialiste.

Această ultimă categorie de factori anticipează aspecte ale problemei *mediilor* specifice sistemului politic în manifestarea modelatoare a factorilor obiectivi. Structurile politice apar și ca obiectivare instituțională a unor „comportări sociale active”, ca „instituiri teleologice” cu caracter secundar și totodată ele exprimă conținutul unei cauzalități obiective complexe ce ține de ansamblul societății. Distincția revelatoare pe care Lukács o face între aceste două forme de medieri modelatoare operează o importantă deschidere pentru înțelegerea raportului între obiectiv-subiectiv în geneza structurilor politice, precum și a consecințelor modelării după scheme exterioare a realității politice din țările socialiste. El subliniază faptul că „... ține de esența teleologiei ca ea să poată să funcționeze real numai ca una instituită. De aceea, pentru a putea contura ontologic concret existența ei, trebuie, cînd un proces urmează în mod justificat să fie caracterizat drept teleologic, ca și existența subiectului care instituie să fie dovedită ontologic indubitabil. Cauzalitatea, dimpotrivă, poate să funcționeze atît instituită, cît și neinstituie”¹².

Capacitatea sistemului politic socialist de a institui politic în structuri adecvate resursele sociale eliberate sau în curs de constituire ale societății socialiste se desfășoară tocmai în acest raport (de fapt o contradicție specifică politicului) între tendințele derivate din „comportamente sociale active” și „cauzalitatea obiectivă”. Mecanismele sociale și politice ale acestei instituirii-modelări, ponderea și rolul factorilor interni și externi în funcționarea lor sînt doar cîteva din aspectele care decurg pentru analiza comparativă din luarea în considerare a izomorfismului structurilor politice.

Oricît de succintă ar fi, analiza semnificațiilor izomorfismului structurilor politice din țările socialiste trebuie să conțină o serie de distincții și delimitări în raport cu o problemă politico-teoretică dificilă, aceea a efectului uniformizant al concepției și practicilor generate de „modelul unic” cu privire la revoluția și construcția socialistă. Încă marginală în studiile de orientare marxistă sau grevată de accente nihiliste, unilaterale (anticomunism, antisovietism) în studii de alte orientări ea rămîne o temă în raport cu care înțelegerea noii orînduiri trebuie să depășească și la nivelul teoretic limitele unor etape anterioare.

În ce măsură în ansamblul caracteristicilor structurale și dinamice ale sistemelor politice din țările socialiste determinate de actori interni și de procese obiective au existat și mai persistă elemente care decurg din implementarea artificială și exterioară a „modelului unic”?

¹¹ Cf. Ovidiu Trăsnea, *Cultura politică și dezvoltarea politică*, „Viitorul social”, nr. 4, 1977.

¹² Cf. C. Lukács, *Ontologia existenței sociale*, București, Edit. politică, 1975, p. 255 (Cap. I. Munca—instituie teleologică).

Care a fost efectul în timp al acțiunii acestor componente, rolul lor în afirmarea și consolidarea noului ordin în diferite țări? Care este raportul între acest efect și costul social al transformărilor atât în ceea ce privește deformările, dezvoltarea aparentă cât și punerea în paranteze a altor resurse ale dezvoltării caracteristice fiecărei țări. Care sunt, în etapa actuală, gradele diferite de distanțare, atenuare sau depășire a consecințelor dominației „modelului unic” și deci care sînt actorii, procesele, situațiile tipice care au inițiat, stimulat și susținut această depășire? Ce semnificații capătă astăzi această depășire în cadrul experienței globale (pozitive și negative) a afirmării și evoluției, de pînă acum, a structurilor politice socialiste sub influența sau în afara influenței „modelului unic?”. În ce măsură această experiență istorică, valorificarea ei teoretică, reprezintă o premisă pentru infirmarea definitivă a „modelului unic”, o componentă a unei culturi politice în curs de constituire și afirmare, un referențial factual pentru demersuri teoretice noi sau pentru relansarea acelor care au stagnat concomitent cu închiderile derivate din evoluțiile uniformizante anterioare?

Continuitatea relativă a sensului în dinamica structurilor politice

Acest postulat relevă dimensiunea funcțională și, prin reproducerea sa, mecanismele evoluției structurilor politice socialiste. Raportul între temporalitate și funcție ca premisă a dezvoltării sensului real, desfășurat într-un interval istoric definit, își găsește de aceea un teren propice prin confruntarea unei varietăți de ipostaze structurale și „momente critice ale dinamicii politicii”¹³. Pornind de aici analiza comparativă poate depăși nivelul simplei descrieri cantitativ-statistice, vizînd dialectica structurilor, caracterul complex-contradictoriu al dezvoltării politice în socialism. Abia pe baza unei astfel de „critici ontologice”, prin demersul înțelegerii complementare a unor situații diferite la nivel național și, pe această bază, prin interpretarea unor interferențe reale între procesele revoluționare pot fi evaluate raporturile complexe între conținutul actual al sistemelor politice și evoluția istorică a popoarelor din țările respective. Ceea ce nu este chiar o problemă oarecare, ci tocmai una din premisele esențiale ale legitimității și viabilității acestora.

Abordarea comparativă oferă, în acest plan, cadrul teoretic necesar deschiderii analizei sistemului politic către o realitate integrală, care să implice pe lîngă determinările luptei de clasă și evoluția națiunii, a istoriei luptelor sociale a popoarelor respective. În acest context înțelegerea conținutului complex, uneori cu desfășurări dramatice și în numite perioade nu lipsite de deformări ale proceselor revoluționare, poate depăși stadiul interpretării la nivelul unor „istorii de uz intern”, și poate deveni o dimensiune majoră a conștiinței de sine a noului societăți. „Selectarea faptelor istorice”¹⁴, abordarea lor unitară, la nivel național dar și în planul istoriei contemporane, presupune, dincolo de adevărul faptelor, un instrumentar teoretic capabil să releve semnificația structurilor social-politice socialiste, fără ca aceasta să solicite „rescrierea istoriei”.

În ansamblul analizei politice, analiza comparativă se caracterizează astfel prin deplasarea interesului teoretic de la analiza configurațională (îndeosebi a instituțiilor și politicilor) la analiza proceselor politice, a interpretării sensului structurilor prin investigarea dinamicii lor. Acestei mutații îi corespunde schimbarea de accent de la relevarea politicii ca valoare în sine, specific perioadei luptei pentru putere, pentru afirmarea și consolidarea acesteia, către investigarea funcționalității efective, a finalității sociale a structurilor politice.

Devine astfel importantă analiza intervalului propriu-zis în care există și funcționează o structură politică, manifestările sale inegale în limitele acestui interval date de „caracterul ei istoric”, acea diferență specifică între perioada în care structura a fost concepută (bunăoară într-o lucrare a lui Marx în secolul trecut), față de perioada în care s-a afirmat și a funcționat (dacă ne referim la „dictatura proletariatului” — avem în vedere un interval de cîteva decenii la mijlocul secolului XX) și etapa actuală în care cunoașterea aspectelor multiple pe care le-a desfășurat își găsește o abordare globală și sistematică ca analiză a unor procese obiective.

Identificarea originii și a condițiilor specifice ale genezei unei structuri politice capătă o forță explicativă dacă ținem seama de faptul obiectiv, nu îndeajuns de luat în considerare, că realitatea social-politică la un moment dat apare ca un ansamblu de forme politice apărute în etape și condiții istorice relativ diferite, și se află datorită unui dinamism propriu inerent, în stadii diferite ale evoluției lor. Caracterul *sincron* al structurilor în cadrul funcționalității siste-

¹³ O direcție importantă de analiză ar fi aici aceea a abordării comparative a corelației între structură și eveniment politic în cadrul proceselor revoluționare din țările socialiste.

¹⁴ Cf. Adam Schaff, *Istorie și adevăr*. București, Edit. politică, 1982, îndeosebi capitolul „Faptele istorice și selectarea lor”, p. 235.

mului¹⁵ induce impresia unei unități structurale care devine astfel nu numai sursa unei omogenizări simplificatoare la nivelul concluziilor teoretice dar și a estompării evaluării în timp a valorii și limitelor unor structuri politice.

Analiza comparativă pune în evidență aici în diversitatea „situațiilor originale” ale structurilor politice, o altă dimensiune a diversității, cea temporală, și aceasta introduce o notă suplimentară în variabilitatea fenomenelor politice ce tin de același tip de sistem politic. Aceasta cu atât mai mult cu cât structurile politice prezintă, în specificitatea lor, două tendințe contradictorii cu efect complementar totodată. Pe de o parte „în cadrul oricărui proces relativ încheiat rezultatul maschează procesul propriu sale geneze”¹⁶, pe de altă parte efectul în timp al situației obiective în care s-a constituit structura politică respectivă tinde să se conserve și să se manifeste și dincolo de etapa dată, purtând „pecetea” condițiilor respective.

Caracterul temporal al caracteristicilor funcționale ale structurilor politice, cât și a capacității lor de a reprezenta interesele sociale fundamentale și cerințe obiective specifice societăților socialiste determină luarea în considerare, în cadrul analizei comparative a corelației între reproducerea structurilor și sistemul de valori, principii și norme definite de cultura politică activă. De aici necesitatea înțelegerii acestora nu doar ca un element „decorativ” și derivat, cu funcții de reflectare, ci ca o dimensiune intrinsecă, mai mult sau mai puțin dezvoltată, a mecanismelor funcționale și de producere a structurilor politice socialiste.

În acest context printre problemele care se impun cu deosebire sînt cele legate de dinamica variată de la față la față a legitimității și autorității ca atribute ale puterii politice¹⁷, corelația între dezvoltarea generală a societății și evoluția resurselor reconstituirii în timp a acestora de la o etapă la alta. Departe de a avea un conținut dat odată pentru totdeauna, aceste caracteristici esențiale reprezintă o rezultantă continuă a unor raporturi sociale concrete. Decalajul care poate să apară între cerințele obiective, nobile aspirații și nevoi sociale pe de o parte și continuitatea și funcționalitatea structurilor politice socialiste, chiar și atunci cînd ele consolidează trăsături socialiste anterioare, deteriorează procesul identificării sociale și conduce la declanșarea unor contradicții sociale, sau chiar la procese de criză.

Integrînd dimensiunea istoricității structurilor, analiza comparativă a sistemelor politice din țările socialiste se află în fața unei serii de situații reale complexe, unele din ele inserîndu-se în aria unei anumite tipologii cu privire la problematica schimbării. Analiza obiectivă a acestei problematice, atât de specifice unor societăți rezultate din procese revoluționare, de a căror continuitate depinde existența socială autentică, se confruntă cu imaginea dogmatizată asupra schimbării. Sedimentată în timp și operațională nu numai la nivelul mentalităților comune, ea induce demersului teoretic o serie de sensuri apriorice cu efect deformativ și mai cu seamă funcționează ca o „structură inertială” în raport cu o realitate în mișcare.

Iată cîteva din aserțiunile tacite sau explicite ale acestei viziuni: „Pentru socialism schimbarea este funcționalmente pozitivă”. „Socialismul are monopolul schimbării”. „Schimbarea este principala armă a socialismului împotriva vechii orînduirii”. Ea va avea în mod inevitabil „în ultimă instanță” și, perspectivă istorică, un efect letal asupra vechii orînduirii. Socialismul controlează în mod conștient și exhaustiv schimbarea. Accesul la beneficiile schimbării este condiționat de caracterul socialist al structurilor politice și economice. Schimbarea legitimează puterea, ideea de schimbare înlocuiește conținutul concret istoric al puterii. Relațiile de determinare obiectivă între domeniile vieții sociale sînt vectorii care transferă automat caracterul pozitiv al schimbării dintr-un domeniu în altul. Controlul puterii asupra domeniilor vieții sociale înseamnă și controlul asupra schimbărilor parțiale și totodată asupra procesului de ansamblu. Orice consecință neașteptată sau nedorită rezultată din schimbări promovate în sistem rezultă fie dintr-o utilizare improprie a structurilor (în acest caz practica apare ca un criteriu al erorii), fie din influența nefastă a trecutului sau a unor forțe exterioare. Relațiile strict pozitive între factorii sociali sînt condiția *sine qua non* a schimbărilor pozitive. „Normalizarea” contradicțiilor intră în costul progresului...” ș.a.

Sensul complementar al postulatelor în definirea specificului analizei comparative a sistemelor politice din țările socialiste reprezintă nu numai o caracteristică importantă dar și un criteriu de interpretare. Această intercondiționare a problemelor relevate prin ele face parte din încercarea de a depăși abordări unilaterale cu efect deformativ asupra cunoașterii. Pe de altă parte această interferență, care se regăsește la fiecare în parte, între dimensiunea ontologică — expresie a unor caracteristici și procese obiective — și cea epistemologică derivată din caracteristicile demersului comparativ este una din premisele capacității productive a acestei metodologii.

¹⁵ „Fenomenele sincronice prezintă totuși o omogenitate relativă (subl. ns.) datorită căreia sînt mai ușor de studiat decît fenomenele diacronice”, și totodată „... structuri de același tip pot fi recurente la niveluri foarte diferite de timp și spațiu”. C. Levi-Strauss, *Op. cit.*, p. 352, 311.

¹⁶ G. Lucács, *op. cit.*, 1982, p. 305.

¹⁷ Cf. Virgil Magureanu, *Puterea politică*, București, Edit. politică, 1979, cap. II *Puterea politică. Corelații și delimitări conceptuale*, p. 159 (autoritatea politică).

